TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

SYVENDE AARGANG.

KJØBENHAVN 1890.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

[343]

Epilog.

Skøndt Dr. G. Brandes ved sin Vuggehistorie vel snarest har villet more Parterret, paa hvilket i det hele saa stor en Del af hans Optræden i vor Strid har været anlagt, saa har den ogsaa moret mig. Jeg kender tilstrækkeligt min egen Begrænsning til, at jeg kan have mig selv til Bedste. Men Historien trænger til et Supplement. Langt flere Gaver end de, den nævner, ere blevne mig negtede. Jeg mangler en saadan Behændighedens Kunst, som min Modstander i denne Strid har lagt for Dagen. Da jeg havde rettet min Kritik mod hans Artikel »Aristokratisk Radikalisme«, brækkede han resolut Spidsen af de store Ord og kraftige Talemaaler, hvoraf denne Artikel vrimlede, og søgte i en senere Artikel (»Det store Menneske, Kulturens Kilde«) at fremstille sin Opfattelse som den simpleste, uskyldigste Ting af Verden, medens han samtidigt med utilbørlige og uretfærdige Angreb og Insinuationer gik løs paa mig personligt. I sin tredje Artikel (»Duplik«) har han til Dels villet bortforklare de Personligheder, hvoraf den anden Artikel vrimlede; men denne Bortforklaring er saa sindrigt indrettet, at den selv igen kan bortforklares. — En saadan Kunst er mig negtet.

Skøndt Læserne sandsynligvis ere kede af den hele Strid, der i Virkeligheden var udfægtet med de to første Artikler fra hver Side, nødes jeg dog til i stor Korthed endnu en Gang at belyse enkelte af Stridspunkterne, især for at faa Lejlighed til at slaa fast, hvad det egentligt er, Striden har drejet sig om. Ti desangaaende synes der selv hos velmenende og tænksomme Læsere at være nogen Uklarhed. Jeg ønsker, at det skal staa klart, hvad det i Virkeligheden er, jeg har villet til Livs.

Den rent personlige Side af Striden skal jeg ikke komme nærmere ind paa. Kun en
[344] uhistorisk Paastand maa jeg berigtige. Dr. Brandes skriver, at de to Tidspunkter af hans Liv, i hvilke jeg har været i Strid med ham, have været de, i hvilke han havde ytret noget særligt upopulært. Her tager han storligt Fejl. Under hans Strid mod den Kierkegaard-Nielsenske Lære om Tro og Viden i Tredserne var han ikke upopulær, men blev tvært imod støttet fra indflydelsesrige Sider; han havde i det hele Pressen for sig, og selv Teologerne saa med Sympati paa hans Optræden. Man maa nemlig vel erindre, at den omtalte Lære om Tro og Viden først og fremmest var rettet polemisk mod Teologien, var et Forsøg paa at omstøde Teologien og dog hævde den positivt religiøse Tro. I Halvfjærdserne førte Georg Brandes sin egentlige, betydningsfulde

Kamp, og i den havde han i det hele min Sympati; jeg skrev i hans Tidsskrift og blev vist endog anset for at staa ham nærmere end jeg i Virkeligheden gjorde. Den Brandes, jeg nu er optraadt imod, er ikke denne Halvfjærdsernes, men er Brandes fra Slutningen af Firserne.

Der synes at være en vis Rytme over mit Forhold til Brandes efter de forskellige Decennier: i Tredsernes Modsætning, i Halvfjærdsene Sympati, i Firserne atter Modsætning. Kan man stole paa Rytmens Lov, er der jo gode Udsigter for Halvfemserne. Og disse Udsigter vilde være endnu lysere, hvis han ikke havde givet vor Strid en unødvendig personlig Karakter.

Kun ganske kort skal jeg komme ind paa *de Steder af Nietzsche, om hvis Fortolkning min Modstander og jeg ere uenige.* — Jeg har paany gennemlæst Stedet i »Genealogie der Moral« p. 166—169 og maa — om jeg saa nok saa meget bliver beskyldt for Rethaveri — fastholde min Opfattelse. Enkelte Udtalelser af dette Stykke havde jeg i »Demokratisk Radikalisme« anført for at vise, at Nietzsche var tilbøjelig til at mene, at den strenge Prøvelse af Grundene for og imod en Sag, og den Tro paa Sandheden, som ligger bag ved denne Strenghed, var en Rest af Askese og Teologi. Den utrolige Dybsindighed, Dr. Brandes finder i den tyske Forfatters Ord, er det mig umuligt at opdage. Maaske mangler jeg Organet. De Læsere, som maatte interessere sig for dette Spørgsmaal, maa selv efterlæse Stedet og overveje det; men de maa paa Forhaand vide, at hvis de ikke komme til samme Resultat som Dr. Brandes, ville de blive erklærede for mere *[345]* eller mindre bornerede. Om man anerkender Nietzsche eller ikke, synes at skulle gøres til en Prøvesten for Aanderne ved denne fin du siécle. —

I sin Iver for at forsvare Nietzsche mod enhver Kritik er Dr. Brandes kommen til at frakende ham Sammenhæng i Opfattelsen paa et Punkt, hvor den virkeligt findes hos ham. I mit Gensvar havde jeg sagt, at N. hævder, at der gives Følelser, som ere bestemte blot ved Aktivitet, ikke ved noget Forhold til ydre Betingelser, og som Bevis herfor havde jeg henvist til hans Polemik mod den moderne Biologi, hvor han hævder »Livsviljens« eller »Magtviljens« primære Karakter, »de spontane, angribende, overgribende Kræfters« Uafhængighed af den Tillæmpelse, paa hvilken Udviklingslæren lægger saa stor Vægt. (Geneal. der Moral. p. 70). Hertil bemærker Dr. Brandes: »Ikke med en Stavelse taler Nietzsche her om Følelser, ikke et Øjeblik sigter han til den aristokratiske Selvfølelse«. Dr. Brandes, som særligt paa dette Punkt finder Beviset for, at jeg mangler »det Gran af Salt, hvormed det gælder at forstaa«, har her vistnok selv haft et eller andet Gran i Øjet, der har hindret ham i at se, hvad jeg ogsaa havde bemærket, at den hele lille Exkurs om den moderne Biologi ikke er uden Sammenhæng

med den nærmest foregaaende Omtale af aktive og reaktive Følelser. Nietzsche vil forsvare Begrebet Aktivitet (saaledes som han forstaar det) i Biologien, ligesom han har hævdet det i Følelsens Psykologi, og Udtrykkene pege derfor uafladeligt tilbage til det foregaaende Afsnit. (Smlgn. f. Eks. »die spontanen, angreifenden, übergreifenden Kräfte« p. 70 med »der aktive, angreifende, übergreifende Mensch« p. 64). Deri har N. ogsaa Ret, at naar der maatte anerkendes en »Aktivitet« i biologisk Henseende, saa maatte der sikkert dertil svare en vis Følelse, ligesom til Reaktiviteten. Naar Dr. Brandes oversætter »Lebenswille« ved »Livsattraa«, bliver dette saa meget des klarere. — Med fuld Ret har jeg da kunnet benytte N.s Biologi til at fortolke hans Psykologi.

Der er en tydelig Bestræbelse hos Dr. Brandes for at tillægge mig saa bornerede Opfattelser som muligt. Saaledes mener han, at naar jeg har sagt, at Nietzsche er
[346] Poet eller Retor, ikke Filosof, gaar jeg ud fra udvortes, døde Rubriker, og at jeg har en saa filistrøs *Opfattelse af Filosofien*, at jeg kun kender Synspunkterne: rigtigt-galt, og ikke har Blik for den Betydning, en Tankegang kan have, naar den kommer fra en ejendommelig Personlighed, selv om den ikke er »rigtig«. Intet strider mere mod min hele Opfattelse af Filosofien og dens Historie end den Opfattelse, som her tillægges mig. Det er min Overbevisning, at i Filosofien, som hvad saa mange af dens Problemer angaar bevæger sig paa den menneskelige Erkendelses Grænseomraader, maa nødvendigvis Forskerens Personlighed komme til at træde mere frem end i andre Videnskaber. Erfaring viser da ogsaa, at naar man indlader sig paa en Debat om filosofiske Æmner, maa man give sin Personlighed til Pris, især naar man har en Modstander, i hvis Kram det særligt passer at drage Striden ind paa det personlige Omraade, maaske for derved at aflede Opmærksomheden fra andre Sider. Jeg opfatter Filosofiens Historie som en stor, fremskridende Dialog, i hvilken de forskellige Tankebevægelser, som Livets og Erfaringens Problemer vække,' udfolde sig under indbyrdes Kamp. Interessen ved de forskellige filosofiske Fænomener beror paa den Energi og Konsekvens, med hvilken Tankerne opstilles og gennemføres, og Interessen ved Filosofiens Historie paa den Udviklingsproces, Tankerne maa gennemgaa for at blive lutrede og prøvede. Der er Tanker og Problemløsninger, hvis Tid synes at være omme, og som næppe en Gang ville kunne hævde deres Plads i Mulighedernes Verden. Der er andre Tanker, som synes at kunne udformes til at blive faststaaende Sandheder. Der finder stadige Strømninger Sted mellem Mulighedernes, Virkelighedens og Umulighedens Verden, og der er en egen Interesse ved at følge deres Løb.

Men ligesom den enkelte Tanke maa undergaa en Lutring og en Prøvelse, saaledes maa ogsaa den tænkende Personlighed det. Ogsaa her er der en Vekselvirkning. Den

filosofiske Tænkning er ikke blot Udslag for en personlig Trang; den stiller ogsaa sine bestemte Fordringer til den filosoferende Personlighed. Den kræver Underkastelse og Resignation under Tænkningens Love, Mod til »at forbyde sig sit Nej lige saa strængt som sit Ja«, Ævne til at tilbagetrænge Stemninger, som ville hindre Tankens faste Gang. En Forfatter kan være af fremragende Betydning ved sin Ævne til at udtale stærke Stemninger, uden at besidde denne Tankefasthed. Her tror jeg der savnes overordentligt meget hos *Nietzsche*, og jeg har derfor bebrejdet Dr. Brandes, at han har indført ham som en stor Filosof og gentaget hans haanende Omtale af *[347]* redelige og energiske Forskere, hvis Skobaand Nietzsche (naar han skal betragtes som Filosof) ikke er værdig at løse. Min Optræden var ikke mindst dikteret af Pietet overfor Tænkere, som vi alle skylde meget, og hvis Betydning ikke gendrives ved romantiske Rodomontader. Jeg har ikke villet gøre mig selv stor, men jeg har villet værge om det virkeligt store og sande.

Det er Mangelen af klar og virkelig Begrundelse af Paastandene hos Nietzsche, som gør det saa vanskeligt at diskutere om ham. Paa de mest afgørende Punkter findes der Modsigelser hos ham. Hvis man nærmest opfatter ham som Digter, gør dette intet, ti Digteren personificerer saa at sige sine Stemninger og stiller dem mod hverandre som Personer i et Drama. Men af en Tænker fordrer man dog i det mindste en Ledetraad til at forlige Modsætningerne. — Dr. Brandes har paavist Steder, hvor N. omtaler Forskellen mellem Moralens historiske Opstaaen og dens Gyldighed. Men alligevel behandler N. faktisk sin Teori om den efter hans Mening herskende Morals Opstaaen som en tilstrækkelig Kritik af denne Moral, og han meddeler ikke, hvilken Maalestok han selv anvender ved sin Forkastelse af alle Værdier (Entwerthung aller Werthe). Man kan ikke forkaste Værdi uden i Kraft af andre Værdier; men hvorledes disses Gyldighed begrundes, faa vi intet at vide om; vi afspises med historisk-profetiske Udtalelser. Velfærdsprincipet forkaster N.; men hvorledes han vil bære sig ad med at ræsonnere om Værdier (ɔ: Goder) uden at antage det i en eller anden Form, med en eller anden Modifikation, er ikke let at se, skøndt det er konsekvent af ham at forkaste det, naar han gaar ud fra den Anskuelse, han har udviklet i »Genealogie der Moral« — men som rigtigt nok, som vi skulle se, aldeles strider mod den, han i et andet Skrift lejlighedsvis udtaler.

Overfor den engelske Biologi og dens strengt videnskabelige Lære om Udviklingen af Livsformerne under Vekselvirkningen med Omverdenen tager N. sin Tilflugt til det gamle mystiske Begreb om en formende Drift, et Begreb, som aldeles intet forklarer, ikke mere end om man vilde udlede Livet af en særegen »Livskraft«. Det er atter

Romantik. Og det er tillige Uretfærdighed mod den moderne Biologi, som ikke negter, at al Udvikling paa ethvert Punkt forudsætter noget, som kan udvikles, en given Natur,
[348] der kan udfoldes videre gennem Vekselvirkning med Omverdenen. Særligt har Darwin stedse med klare Ord hævdet, at den naturlige Udvælgelse kun kan øve sit Værk, naar der paa en eller anden Maade er fremkommet Variationer. Hvorledes disse Variationer opstaa, deri saa Darwin en stor Gaade og en foreløbig Grænse for Forskningen; men han vilde sikkert ikke have følt sig hjulpen ved Appellen til en formende Kraft, der kun er en mystisk Tyskers Forsøg paa at restaurere den romantiske Naturfilosofi. Vi have dog nu lært at skelne mellem hvad vi forstaa, og hvad vi ikke forstaa, og ikke tage klingende Ord for Forklaringer af det uforstaaede.

Endnu et Eksempel til Karakteristik af Nietzsche som Tænker. I hans filosofiske Hovedskrift er det en Hovedtanke, som atter og atter varieres, at der er stor Fare for, at de syge skulle smitte de sunde og berøve dem deres Kraft og deres Lykke ved at berøve dem Livsmodet. Han hævder Sygeligheden som det normale og fordrer de faa sunde og lykkelige isolerede, for at de ikke ogsaa skulle gaa til Grunde. (Geneal. der Moral, p. 132 ff.). Derimod i et andet Skrift, som vel er nogle Aar ældre, men optryktes paany i samme Aar som hint udkom, finder han det netop karakteristisk for vore Dage, at de fleste af os ikke kende Nød og Lidelse, hverken aandelig eller legemlig. Heraf (»aus der allgemeinen Ungeübtheit in Schmerz beiderlei Gestalt und einer gewissen Seltenheit des Anblicks eines Leidenden«) udleder han et forøget Had til Smerten og Mangelen paa Ævne til endog at udholde Tanken om Smerte. (Die fröhliche Wissenschaft. Neue Ausgabe. p. 74 ff.). Hvad der her erklæres for et sjældent Syn, er hist saa hyppigt, at det gør Europa til et Hospital og medfører en social Fare. Det er aabenbart modsatte Stemninger, der her besjæle ham, og hver Stemning udarbejdes til en Teori. Kun én af disse *Teorier* kan dog være sand, selv om hver af de to *Stemninger* have deres Berettigelse. Begge Stemninger ere interessante, og deres Modsætning udelukker langtfra, at N. er en fremragende Forfatter. Men til Fordel for hans Filosofi taler denne Modstrid ikke. —

Dog — Uenighed om Nietzsches Betydning har ikke været Stridens egentlige Aarsag.

Heller ikke *de store Menneskers Betydning* har egentligt været Stridens Aarsag. Jeg
[349] kan efter min Synsmaade give dem alt hvad der kan fordres for dem, og jeg lægger den aller største Vægt paa deres Uundværlighed. Ligesom det er en Grundtanke i min Etik (se særligt Afsnittene om Kulturen og om Staten), at alt nyt og værdifuldt har sit Udspring i et enkelt Menneskes Sind, ud fra hvilket det træder frem for at

kæmpe sin Kamp for at bestaa og herske i Verden, saaledes havde jeg allerede i et ældre Skrift (Om Grundlaget for den humane Etik. 1876. p. 81 f.) udtalt: »Historiens store Skikkelser, i hvilke de menneskelige Opgaver og Formaal fremtræde ligesom personificerede, staa som Forbilleder, som Typer for, hvad det menneskelige Liv kan være«, og jeg havde anført Longfellows smukke Linjer (af hans Psalm of Life):

Lives of great men all remind us,
We can make our lives sublime.

Der vil heller ikke kunne paavises noget i mine seneste Udtalelser, af hvilket der skulde kunne udledes hvad Dr. Brandes skriver om mig i sin Duplik: »Det ønskelige var for ham, at… Livet gled stilfærdigt af Sted som en douce Strøm med en lille fredelig Gennemsnitslykke for Hvermand«. Dette følger ingenlunde af min Ytring om, at det ofte var ønskeligt, om de store Mennesker havde kunnet undværes. Jeg tænkte derved særligt paa de ulykkelige Tider, Opløsningens Tider (som i Følge Nietzsche især ere dem, i hvilke de store og fornemme blive til). Naar man kalder de store Mennesker Historiens Maal, saa maa dog vel deri ligge, at det altid er ønskeligt at skaffe dem Betingelserne for at optræde. Men hvem vilde styrte et Folk i Ulykke, for at en stor Mand kunde faa Lejlighed til at virke? Et helt andet er det, hvad man bag efter kan sige. Naturligvis har Jeanne d'Arc's Skikkelse været og er stadigt et stort Gode for Frankrig. Jeg har selv gjort opmærksom paa, hvorledes Modsætningerne: Fald og Storhed i Virkeligheden ere sammenkedede. — Jeg kunde dog godt ogsaa udstrække Betragtningen til andre Tilfælde. Dersom vi kunde gøre Livet i *alle* saa kraftigt, rigt og ophøjet, at de enkelte særligt saa kaldte store ikke vare nødvendige som Hjælpere eller Forbilleder, skulde det saa ikke være det bedste? Og er dette i en vis Forstand ikke det egentlige Maal, som leder os i vor Vurdering og Stræben i de enkelte Tilfælde?

Alle Mennesker ere baade Maal og Midler, og ingen af disse to Synspunkter kan nogensinde falde helt bort, eller: Idealet, hvorefter vi etisk set stræbe, er det, *[350]* at de to Synspunkter ingensinde blive skilte ad. Den Fortolkning, jeg har givet af Velfærdsprincipet, gaar netop ud herpaa. (Se min Etik. p. 31. 217 f. o. fl. St.). — Om de store Mennesker har jeg saa i mine Artikler sagt, at de ere store ved at være de store Midler, d. v. s. ved at der fra dem udgaar betydningsfulde Virkninger, som højne det menneskelige Liv og føre det fremad. Kun fordi de-ere de store Midler, blive de ogsaa store Formaal, idet det paa Grund af det store Bidrag, hvormed de forøge Slægtens Kapital, bliver af afgørende Betydning for det menneskelige Liv, at saadanne Mennesker opstaa. Men deres Opstaaen skjuler sig des værre i det dunkle,

og Vægten maa derfor lægges paa at tilvejebringe Betingelser for, at de kunne blive anerkendte og komme til at virke. Dette sker nu netop ved, at den hidtil vundne Kultur udbredes til saa mange som muligt. Jo større Udsæd, des større Mulighed for særligt heldige Frembringelser, og des større Mulighed for Forstaaelse af det fremragende. Maalestokken for den elementære Kulturs Dygtighed sætter jeg netop deri, om den frembringer en voksende Ævne til at anerkende det store, hvor det virkeligt findes. Forholdet mellem den højere og den elementære Kultur bør være som mellem Digteren og Kritikeren, mellem de produktive og de receptive Talenter. Ævnen til Forstaaelse kan stedse vokse hos de mange, selv om Ævnen til at frembringe stedse vil være indskrænket til faa (som dog stedse opstaa rundt om i Kredsen af de mange). Der kan være et aandeligt Fællesskab til Stede, selv om Ævnerne ere forskellige, og det er den vigtigste Opgave at udvikle dette Fællesskab videre. Ti et saadant Fællesskab kan med Rette siges at være Maalet.

Velfærdsmoralen er for mig ikke en dogmatisk Formel, men en Hypotese, med hvilken jeg arbejder, fordi jeg ingen bedre kender, og fordi enhver anden, jeg kender, indirekte forudsætter den. Den stiller i Virkeligheden ethvert etisk Problem, saaledes ogsaa Problemet om de store Mænds Betydning. Jeg er ikke blind for, at de demokratiske Ideer i Teori og Praksis kunne misforstaas, og ofte misforstaas, som om det nu var ligegyldigt, om der opstod store, fremragende Aander eller ikke. Jeg har selv haft Lejlighed til, at udtale i et Foredrag, at Demokratiet vilde misforstaa sig selv, hvis det vilde mene, at det ikke behøvede Mænd, der vare et Hoved højere end andre Mænd. Og for længe siden har Stuart Mill set Problemet og behandlet det i
[351] sin udødelige Bog »Om Friheden« med den store, sandhedskærlige Tænkers hele, virkelige Overlegenhed. Han var ikke af dem, der ikke kunde betone en for Tiden gavnlig Sandhed, uden at bruge saa store Ord, at alle andre Sandheder stødtes til Side. Faren er der, og hvis det blot havde drejet sig om »zeitgemässe Betrachtungen«, om at indskærpe noget, der nu til Dags ikke sjældent blev overset, vilde det have haft min fulde Sympati. Men ingen skal faa mig til at tro, at Udtalelser af den Art, som Artiklen »Aristokratisk Radikalisme« vrimlede af, vare nødvendige dertil, eller egnede sig dertil.

Den Fare, som er til Stede, kan, efter min Overbevisning, kun besværges ved ærligt og udholdende Arbejde indenfor *Demokratiet selv*. Jeg har den faste Tro, som ikke er ubegrundet ved Erfaring (ti jeg er ikke den Stuelærde, Dr. Brandes har villet gøre mig til, skøndt mine Salonerfaringer ganske vist ere tarvelige), — at der er meget at udrette, dersom vi kunne faa Mennesker med Ævne og Vilje til at arbejde for »Massen«. Det

vil vise sig, at denne i Virkeligheden bestaar af enkelte. Konsekvensen af Principet om »den enkelte« er ikke den at skille sig fra Massen paa fornem Vis; den eneste Maade, paa hvilken man kan faa Bugt med Massen, er at opløse den i enkelte; vil man øve Tryk imod den ovenfra, vil man blot gøre den saa meget mere kompakt. Et Aristokrati vil aldrig faa Bugt med Massen, men netop styrke den. — Alle virkeligt etiske Kulturopgaver og Reformideer hvile paa en Tankegang som denne.

Nietzsche er endnu langt fjærnere fra denne Tankegang end man faar Indtrykket af gennem Fremstillingen i »Aristokratisk Radikalisme«. Han fordømmer baade Protestantismen og den franske Revolution, fordi de vare Opstande mod en fornem, fint dannet og mistænksom Menneskehed og førte til Sejer for det samme Princip, som forhen havde givet Kristendommen Sejer over den klassiske Oldtid. Reformationen var efter hans Opfattelse en aandelig Bondeopstand, en Pøbelbevægelse, og Luther en Bondelømmel, som ærgrede sig over Romerkirkens Fornemhed og aabnede det Allerhelligste for alle! (Die fröhliche Wissenschaft. p. 274. 292. Geneal. der Moral. p. 36. 162). — Den virkelige aristokratiske Radikalisme maa drage saadanne Konsekvenser. Den demokratiske Radikalisme frygter derimod ikke for at aabne det Allerhelligste for de mange. Den véd, at man ikke behøver at holde de ikke virkeligt indviede borte fra det hellige; de *kunne* slet ikke faa Adgang til det, selv om den »aabnes«. Men den *[352]* véd tillige, at det som først hvidskes i Ørerne, senere skal forkyndes paa Tagene, for at Slægten kan leve paa det, indtil atter nye Helligdomme stiftes i de enkeltes Sind, hos hvem de nye livsbærende Tanker fødes. Her er et stadigt Kredsløb.

Naar Nietzsche beundrer Napoleon, da er det ikke paa Carlyles og Brandes' æstetiserende Maade. Han priser Napoleon, fordi man kan takke ham for, »at der nu formodentligt vil følge et Par krigerske Aarhundreder efter hinanden, som ikke have deres Lige i Historien, kort sagt, at vi ere indtraadte i Krigenes klassiske Tidsalder«, og fordi han »i de moderne Ideer og i hele Civilisationen saa ligesom en personlig Fjende og ved dette Fjendskab viste sig som en af de største Fortsættelser af Renaissancen«. (Die fröhliche Wissenschaft. p. 301 f.). Man ser her tydeligt den Sammenhæng med den tyske Militarisme, som jeg allerede i mit Gensvar (p. 139) pegede hen paa til Forstaaelse af Nietzsche. Man maa lade denne, at han gør Alvor af det »fornemme« Ideal og tramper talløse Skarer ned, for at en enkelt kan komme til at vise sig som en »Mand«. Han er derfor konsekvent, naar han afviser Velfærdsprincipet. Men hvorledes man kan hylde hans Grundtanker og dog fastholde Velfærdsprincipet, det er mig endnu uforstaaeligt. Og om dette Punkt yder ikke heller Dr. Brandes' Duplik nogen Oplysning.

Naar det hverken var om Nietzsche eller om Betimeligheden af at hævde de store Mænds Betydning, at Striden opstod, hvad var da dens Æmne?

En Mand, som kun havde læst Dr. Brandes' anden Artikel og mit »Gensvar«, ikke vore første Artikler, kunde ikke begribe, hvad vi egentligt vare uenige om. Dette forstod jeg meget vel. Ti det, som enhver maa gøre for at danne sig en rigtig Forestilling om Stridens Aarsag og for at fælde en rigtig Dom om min Optræden i denne Sag, maa være at sammenligne Dr. Brandes' første Artikel (»Aristokr. Radikalisme«) med hans anden Artikel (»Det store Menneske, Kulturens Kilde«), som han skrev efter mit Angreb.

Dersom Dr. Brandes fra først af havde udtalt sig om de store Mennesker, som han
[353] *har gjort i sin anden Artikel og i sin Duplik, vilde jeg ikke have angrebet* ham. Men som han i den første Artikel udtalte sig gennem Aand og Tone, saa vel som gennem flere enkelte Udtryk, kunde jeg ikke forstaa hans Opfattelse anderledes end som *en absurd Forgudelse af enkelte »store« paa Bekostning af det, der er Historiens og særligt den nyere Tids Ære: Udvidelsen af Menneskelighedsfølelsen til i Principet at omfatte alle.* Det var denne Art Paastande, som jeg mente, behøvede en bestemt og alvorlig Indsigelse og Kritik. Den, som nu for Alvor vil dømme Dr. Brandes og mig imellem, maa undersøge, om det ikke forholder sig, som jeg har sagt, nemlig, at hans anden Artikel betegner et afgjort, 'et tydeligt Tilbagetog i Forhold til den første.

I mit Gensvar (p. 140 f. og 148—152) havde jeg søgt at vise, at der havde fundet et saadant Tilbagetog Sted, og at Dr. Brandes ikke uden Selvmodsigelse kunde fastholde sin Tilslutning til Nietzsche og dog være uenig med denne i hans Forkastelse af Velfærdsmoralen. Paa disse Punkter maa jeg bede enhver fæste sin Opmærksomhed, hvis han vil have en Mening om vor Strid.

Jeg havde ventet, at Dr. Brandes i sin Duplik var gaaet nærmere ind paa disse Punkter og vilde have søgt at værge sig over for de nævnte i mit Gensvar opstillede Paastande. Det har han ikke gjort, skøndt det havde været rimeligere at anvende Pladsen dertil end til at sige mig Ubehageligheder og give sin Vittighed Luft om den mærkelige Ting, at jeg er Professor. (Herre Gud, vi kunne jo ikke alle være Profeter). Naar han intet har haft at sige om hine Punkter i sin Duplik, har jeg i min Epilog naturligvis heller ikke Grund til at sige noget derom.

Dr. Brandes siger, at jeg har kæmpet mod Vejrmøller. Jeg kan godt gaa ind herpaa, kun at jeg ikke tog disse Vejrmøller for Riddere, men netop tog dem for hvad de vare. Artiklen om »Aristokratisk Radikalisme« var fuld af klaprende Vejrmøller, og der blev tillige i den gjort en saadan Blæst, at der opstod en Susen, som nok kunde forvirre

svage Hjærner og faa dem til at tro, at en ny Æra var i Anmarsch. Hvad jeg vilde, var blot at faa disse Vejrmøller jævnede med Jorden, for at de ikke længere skulde vække Ørhed og Forvirrelse. Og jeg kan ikke se andet, end at jeg har opnaaet hvad jeg vilde.

Harald Høffding.